

CSALÁDI KLUB-KISÉRLET A MŰVELŐDÉSI HÁZBAN

Mindenekelőtt szeretnék tisztázni néhány alapfogalmat, tényt, koncepcióértelmezést, amivel foglalkozni kívánok. Ennek szükségét azért érzem, mert a megszokott, rutinszerű értelmezés helyett, ezek a megkopott fogalmak - új kontextusba kerülve - más jelentést kapnak. Ezek során első helyet foglal el az a szemlélet, mellyel a közművelődéshez ma közelítünk. Ennek egyik részeként egy új felnőttnvelési koncepció van kialakulóban, mely intenzív modellt képez. Ez vázlatosan annyit jelent, hogy a mindennapi élet tudatos megismerésére, a mindennapi tudás és ismeret olyan állandó megváltoztatására törekszik, amely közösségi tevékenységen alapszik, és beépül az egyéni aktivitásba, öntevékenységbe. Ezeket a kereteket nem módosítja, hanem inkább tartalommal tölti ki a családdal való foglalkozás. A család mint társadalmi intézmény generációról generációra újratermelheti a mindennapok kulturális szokásait, tartalmát. Amennyiben ezek a jegyek egyfajta igénytelenséget hordoznak, ezt épp úgy áttemeli a társadalmi gyakorlatból a magánzférára és vissza. Ezért szükséges a következőkben a családról mint intézményről szót ejtenünk.

A család a kultura közvetítésének elsődleges kerete még ma is. Bár a családot semmiképpen sem tekinthetjük állandónak és önmagával azonosnak, hiszen különösen jelen társadalmunkban a családnak legkülönbözőbb típusai egymás mellett élnek. Nem szükséges azonban a különböző családtípusok részletes elemzése e dolgozat kereteiben, hiszen az a feladatunk, hogy funkcionálisan közelítsük meg ezt az "objektív formát". Ez nem jelenti azonban azt, hogy a család vizsgálható is ebből az el-

nagyolt szempontból, hanem annyit jelent, hogy a család strukturájának - és ez a különböző típusoknál más és más - pontos felrajzolása az elsődleges feladat, hiszen a funkció érvényesülése ennek függvénye. Elmondhatjuk tehát, hogy a család a társadalomnak multifunkcionális egysége, mely olyan együttélési forma, ami a következő tételekkel írható körül: szabályozza elsősorban a benne élő emberek szexuális kapcsolatát; biztosítja az utódlás feltételeit; ugyancsak gondoskodik az együttélés gazdasági feltételeiről; a családon belüli lélektani szabályok meghatározása révén az együttélés pszichológiai feltételeit is megszabja; biztonságot szolgáltat. Nem utolsósorban tartozik funkciói közé a tágabb társadalmi együttélés számos szükségletének belső érvényesítése, melyek között első helyet foglal el a kulturális tartalmak és megvalósulási formák közvetítése, továbbörökítése. Világos tehát, hogy a család egyrészt folyamat - mely részben a különböző típusok közötti átmenetekben, részben idődimenzióban megy végbe - és egyszersmind intézmény, mely a társadalom egyéb intézményeivel áll kapcsolatban, illetve általuk szabályozott, mely nagy hagyománnyal, történelmi kontinuitással bír. A család vázolt foglalkozás szerint foglalkoztunk ezzel az egységgel közművelődési, kulturális szempontból. Szükséges ezek után hogyha nem is részletesen, de nagy vonalakban a kultúra fogalmára is kitérjünk.

Ebben a közegben nem szükséges a kultúra fogalom részletes történeti elemzése, hanem helyette el kell fogadnunk Vitányi Iván definícióját, mely mindenképpen tartalmazza a következő elemeket. A kultúra eszerint viszony, mégpedig az emberek /emberi közösségek/ viszonya a saját maguk által létrehozott objektivációkhoz; másrészt miután az objektivációk maguk is állandó változást képviselnek a hozzájuk való viszonyban, a tevékenységek és magatartások is variábilisak. A kultúra tehát a társadalomnak egy aspektusa, de nem egyenlő azal. Az így értelmezett kulturális tevékenység egyik megvalósulási színtere az a társadalmi intézmény, amit családnak nevezünk. Hátra van még egy intézmény, mely a kísérletünkkel szoros kapcsolatban áll, és a fogalom és tény elemzésnél elengedhetetlen, ez a művelődési ház.

Az eddig vázolt családfelfogás, kulturakoncepció és felnőttnevelési szemlélet egyenes folytatásaként jött létre az új művelődési ház elképzelés. Tudjuk, hogy a fenti tételek nem egyedüliek és nem kizárólagos ok-okozati viszonyban vannak a művelődési házak feladatairól alkotott új szemlélettel, hanem inkább kölcsönösségi viszony van közöttük. Ugy gondoljuk, hogy a családnak mint kultúra közvetítő csoportnak értelmezése összhangban van a művelődési intézmények nyitottá válásával, bizonyos szükségletkielégítő tevékenység szerinti felfogásával. Magyarán a "nyitott házakról" van szó, amelyekben a családi közösségek gyakran primér és hétköznapi, de a kultúra arisztokratizmusát megtagadó szükségletei kielégítést nyerhetnek, sőt az intézmény adekvát helyévé válik ezen igények kielégítésének.

Igy válhat szervelesen egyé a családkultúra, a felnőttnevelés és a művelődési intézmény, amely abban a kísérletben, melyről itt beszámolunk, egyik megvalósulási formáját nyerte el. Ezen az egységes talajon jött létre a kísérlet kérdésfeltevése, célja és eredménye, és mint minden kísérletben a változók csak a módszerre gyakoroltak hatást, amit igyekeztünk kellő módon érvényre juttatni.

A konkrét kísérlet létrejöttének indítékait a következőkben foglalhatjuk össze. Vizsgálatok történtek számos területen, többek között a munkásművelődéssel, a szocialista brigádok mozgalommal, a szabadidős tevékenységekkel és a művelődési otthonokkal kapcsolatban. Ezeknek a vizsgálatoknak konkluziói írásművekben gyűltek össze, ezen a talajon jöttek létre a kísérleti tervek, amiket így nem lehet az élettől és igényektől elszakadottnak minősíteni. Konkrétan a már idézett vizsgálatok - így a 60 művelődési otthonban zajlott érdeklődés és tevékenységvizsgálat; a szocialista brigádok belső strukturáját elemző kutatások; a szabadidő-kutatások tevékenységlistákra alapuló eredményei - egyik következtetéseként azt szűrhetjük le, hogy az embereket leginkább a hétköznapi kultúra szférájába eső, ún. közhasznú ismeretek különböző területei foglalkoztatják leginkább. Nem kívánunk itt statisztikai adatok bizo-

nyitó erejével élni, hiszen az említett vizsgálatok közismertek, anyagaik mindenki számára elérhetőek, így tételeink számszerű ellenőrzése megejthető. Az említett közhasznú ismeretek a mindennapok szükségletrendszerében élnek elsősorban, és nagyon ritkán fogalmazódnak meg akár tudományágak, akár ismeretszektorok mentén. Ez annyit jelent, hogy az emberekben egyénilig - különösen pedig családi szinten - nem nagyon fogalmazódik meg, még az érdeklődésre való konkrét rákérdezések során sem, az az adekvát szó, kifejezés, amelyre a kérdező népművelő tulajdonképpen kíváncsi. Amennyiben azonban a megfogalmazások a kérdezettek helyett is létrejönnek, igenlő rábólintás teszi világossá, hogy a megfogalmazott kifejezés helyes. Így jön létre az a - statisztika számára látványosan, de mégis einagyoltan feldolgozható - vizsgálati eredmény, melyből preferencia skálákat lehet kialakítani, ami a befogadók érdeklődését látszólag tükrözi, kielégítése a népművelés hagyományos formáiban - előadás, tanfolyamok, kiscsoportos formák szervezése - nyilvánul meg. Amikor már úgy tűnik, minden rendben van, meglepődünk az érdektelenségen, a kisszámú megjelenésen, a lemorzsolódáson, és magyarázatot nem találunk a jelenségre, hiszen egy ténylegesen meglévő igényt a kívánt formában elégitettünk ki. A jelenség magyarázatára vannak elképzelések, azonban ezzel itt nem kívánunk foglalkozni. Magával a dologgal is csak azért törődünk ennyit, hogy indokoltak tünjék az a tény, hogy mi a kísérletet megelőző tájékoztató vizsgálatban nem ezt az utat követtük.

Magától értetődő feltételezéseink voltak arról, hogy a köznapi kultúra megvalósulási színtere maga a család, gyakorlásának helye maga az otthon, a tevékenységek időben a rövidre szabott családi együttlét óráira korlátozódnak. Ez a hétköznapi kultúra a mindennapok történéseiben nem tematikus, a család egyszerűen csak él, s erre mi utólag fogjuk rá különböző kategóriák szerint, hogy a mindennapok kulturális tevékenységeit hajtották végre. Ezért a család - mint csoport - megfigyelése, elemzése a marxista kutatás számára a tényleges társadalmi közegben folyó ún. "terep" vizsgálatok keretében látszik a leggyümölcsözőbbnek. A kísérletet megelőző tájéko-

zódó vizsgálatunk is ilyen megközelítéssel próbálkozott sok elméleti és gyakorlati nehézséggel. A család kulturális funkciója megvalósulásának nagyonis gyakorlati oldalról történő megközelítését módszertanilag úgy tudtuk megvalósítani, hogy "strukturált interjú" vizsgálatot végeztünk, kistelephelyen élő munkáscsaládok körében. Ezt az indokolta, hogy hipotetikusan feltételeztük, a köznapi kultúra igényeinek kielégítése kisebb településen közművelődési eszközökkel adekvát, ezért hat, ötezer lelken aluli lakosságot számláló településen dolgoztunk. A falvak kiválasztása aszerint történt, hogy hol találtuk megfelelőnek az objektív feltételeket /viszonylag új klubkönyvtárak/ és a szubjektív feltételek /kellően lelkes és felkészült népművelő/ meglétét. Mivel a települések kiválasztása ennyire esetleges volt, valamennyi, a vizsgálatba bevont községről részletes esettanulmányyszerű elemzést készítettünk. A megkérdezett családok ezen falvak összcsalád létszámának 10 %-át tették ki. Kritériumnak ezen belül csak azt szabtuk meg, hogy a kérdezettek csak fizikai dolgozó és a család életciklusában a 2-15 év között mozogjanak. Így kerültek be a mintába a kisgyermekes ún. nukleáris családtípusok, ahol nem fizikai dolgozó - egy-két esetben - esetleg a feleség volt. A strukturált interjúlapokat egyetemisták vették fel a véletlenszerűen kiválasztott családok otthonában, egy időben, egy-egy adott hétvégén a falu valamennyi vizsgált családjában. Az így lezajlott beszélgetések átlagban egy órát vettek igénybe. Feldolgozásuk a leírt beszélgetésszövegek tartalomelemzésével történt, táblázatszerűen csak a családok száma, nagysága és a lakás jellemzői kerültek feldolgozásra. Nem kívánunk most foglalkozni a tájékozódó vizsgálat valamennyi konkluziójával, csupán arra térünk ki, amely a családiklub-kísérlet elindulásának ötletét adta. A vizsgálat időpontjában ugyanis nem volt arra vonatkozó elképzelésünk, hogy családi klubot indítunk, csak annyit tudtunk, hogy a válaszok figyelembevételével kielégítjük - formában és tartalomban egyaránt - a fellelhető igényeket. Ebből a vizsgálatból - számunkra is meglepő módon - elementáris erővel ütközött ki, hogy a családok szinte témától független módon társas együttlétre vágyanak. Ez a tény több kérdésre adott válaszból is egyértel-

mien világos volt, de a szabad beszélgetés során is szinte minden családnál felmerült. Ezen túlmenően természetesen érdeklődéslistákat is készítettünk, amelyből kiderült, hogy az említések több mint felét olyan érdeklődési körök teszik ki, melyek részben közvetlen anyagi "önellátás" vagy erkölcsi-szellemi-esztétikai hasznossággal járnak a család számára; részben a családi élet belső konfliktusainak csökkentésére, az együttélés kellemesebbé tételére irányuló szükségletet fejezi ki; részben olyan témák, melyek kifejezetten családi körben elégíthetők ki. A preferenciaskálánál is többet mond azoknak a válaszoknak elemzése és csoportosítása, melyek a különféle érdeklődést mozgató belső rugókra, az "érdeklődési motívumok" meglétére utalnak. Ez három nagy csoportban jellemezhető. Egyrészt a társaságkeresés, közösségi lélektani motívumok; másrészt a munkához, a munkahelyi érdekhez kötődő motívumok; harmadrészt a művelődés hasznosságát önmagában vállaló, konkrét érdekekhez nem kötődő motívumok. Természetesen voltak eltérések az egyes települések vizsgálataiból adódó konklúziók között, azonban ezek vagy a nemzetiségi falvakra voltak jellemzők vagy a település földrajzi helyzetével függték össze. Így a kísérlet megindításában ezeket nem vettük figyelembe, ezzel szemben a kísérlet folyamán nagy teret engedünk az ilyen fajta differenciák kibontakozásának. A végleges kísérleti formát szinte maga a vizsgálatban résztvevő családok együttese adta, még a név is "Családi Klub" egy-egy interjúlapon fordul elő. Természetesen aggodalmaink is voltak ennek a formának életre hívása körül. Ez abban csucsosodott ki, hogy nem tudtunk a szervezendő összejövetelnek számára tematikát adni. A meditáció, mely e fölött a tény fölött zajlott, nem akadályozhatott meg bennünket azonban abban, hogy a családok összejövetelét ne szervezzük meg. A vizsgálatok lezajlása után már egy-két hónappal jelentkeztek [ezzel] az igénnyel a családok képviselői, és mint az várható volt, akkor sem érdeklődésük kielégítését reklamálták az intézményeknél, hanem az ígért csoportos beszélgetéseket hiányolták. Tekintettel arra, hogy ezzel az igénnyel teljes mértékben egyetértettünk, létrehoztuk ezeket a csoportos formákat, egyelőre elsősorban

csak azzal a céllal, hogy a társas együttlét iránti elvárásnak eleget tegyünk, de másrészt abból a megfontolásból is, hogy a kiscsoport - amennyiben az megfelel a szociálpszichológiában leírt kiscsoport-kritériumoknak - eredményesebben tudja személyiségformáló hatását kifejteni. Ez annyit jelent, hogy ha sikerül megfelelő csoportléggkört kialakítani, akkor létrejöhet az "együttes élmény", amely - mint az köztudott - bizonyos konformitást alakít ki, illetőleg erősít meg a tagokban. Fellép az egyformaságra való késztetés, létrejönnek a csoport formalitásai, illetőleg ténylegesen kialakult a kiscsoportra jellemző valamennyi jegy. Ezen belül testet öltetnek a csoportnormák, melyek természetesen a társadalmi normák függvényei, azonban mégsem azonosak azzal. Ha ennek a normának tartalma a jó családi légkörrel, a kulturális szokások megfelelő minőségi gyakorlásával, az értékrend tudatosabbá tételével gazdagodik, elértük célunkat. Megvalósítottuk tehát azt, hogy úgy hozzuk felszínre a család mindennapos életének kedvező vonásait, hogy az egyuttal más családokra is pozitív hatást gyakorol, és mégsem "felülről" és "kivülről" történő szokványos módon értük ezt el. Tehát nem "ismeretet terjesztettünk", "tudást átadtunk", "szellemileg befolyásoltunk", manipuláltunk" stb. Ezekkel a hagyományos és be nem vált vagy csak nagyon szűkre szabott határok között bevált módokon léptünk túl, és a csoportalkotás által jutottunk el ahhoz az emberi kiteljesedéshez, melyre a reális igény a társas kapcsolatok keresésében nyilvánult meg.

Az elmondottakból már következtethető, hogy a kísérleti családi csoportok tényleges létrejötte előtt is gondjaink voltak. Ez csak fokozódott a megvalósulás során. Megnyilvánult ez elsősorban abban, hogy a csoportvezetőket igen nehéz volt megtalálni, majd pedig alapos felkészítésük okozott nehézségeket. A csoportvezetés önmagában is nehéz és alapos körültekintést igénylő feladat még a közművelődés jelenleg működő és a csoportkritériumainak nem mindig eleget tevő formáiban is. Hát még olyan helyzetben, amikor ezeket a csoportalkotási feltételeket komolyan vesszük, és megtetézzük azzal, hogy a csoportba eleve párkapcsolattal rendelkező tagokat hi-

vunk. Bonyolítja a helyzetet a tagok egyes foglalkozások utáni együttélése, amely a csoporttörténések feldolgozását sajátos körülmények között - családi otthonban, időhatár nélkül - teszi lehetővé. Még fokozva a gondokat hozzátehetjük, hogy olyan csoportokról van szó, ahol a tagok gyermekei is ott töltik - vagy legalábbis a közelben, mint az később megvalósult - a foglalkozás idejét. A felsoroltak mellett szinte eltölpül az a speciális népművelői gond, hogy a csoportfoglalkozásoknak nem volt tematikája, hanem szabad beszélgetés zajlott. A közhiedelemmel ellentétben sokkal könnyebb olyan programokat levezetni, melyeknek pontos tematikájuk van, mint un. szabad interakciós beszélgetéseket, ahol a reakciók nem megtervezhetők, ahol a szereprendszerek kiszámíthatatlanok, ahol a hatások körkörösén terjednek, és ahol a vezető olyan reflektorfénybe kerül, melyben sok a kritikai elem.

Külön kell néhány szót ejtenünk a gyermekfoglalkozások lebonyolítása közben felmerült problémákról is. Utalásszerűen mondunk itt el annyit, hogy figyelembe kellett vennünk a részt vevő gyermekek különböző korát /2 évtől 12 évesig/, a kötetlenség teljes mértékű biztosítását /hiszen ennek a foglalkozásnak nem szabadott hasonlítani még egy iskolai szakköri foglalkozás korlátaira sem/. Nem volt közömbös az sem, hogy ellentétben pl. egy nyári napközitáboros gyerekcsoporttól a szülők közelben voltak, ami gyakorlatban annyit jelentett, hogy a másik helyiségben, de a kötetlenség folytán a gyerekeknek mindenkor elérhető távolságban. Nagy odafigyelést igényelt a gyerekfoglalkozások lebonyolítása azért is, mert úgy éreztük - és ez a későbbiekben igazolódott is -, hogy a szülők jelenléte a foglalkozásokon nagymértékben függ attól, hogy gyermekek hogyan érzik magukat a gyerekfoglalkozáson. Többször előfordult, hogy a szülők nem akartak jönni, és csak gyermekeik kérésének eleget téve jelentek meg a foglalkozáson. A másik véglet, hogy a megfelelően lezajlott gyerekfoglalkozások olyan vonzerőt voltak képesek gyakorolni, hogy a családi gyereknevelésben a büntetés-jutalmazás eszközévé vált a klubfoglalkozáson való megjelenés. A problémák sora végtelen, de egyet még meg kell említenünk, ez pedig a klubok közvéleményre gya-

korolt hatása. A kezdeti vizsgálódásban véletlenül kiválasztott családok képezték a klubok törzstagságát, hiszen róluk volt meg a kellő információ egy ilyen csoport létrehozásához. Több helyen azonban a falu ezt nem tartotta kellően megindokolt részvételnek, és ezért vagy bekiváncozott a foglalkozásokra, vagy rosszindulatu kritikával illette azt, tekintettel arra, hogy ő kimaradt.

A családklub-kísérletekben részt vevő valamennyi munkatárs vállalja azt a megszámlálhatatlan mennyiségű problémát, gondot, aggályt, amely a klubfoglalkozások körül felmerült. Szándékaink szerint a nehézségekkel való nemtörődés nem szánja a problémákat, hanem kirakatszerű eredményekhez juttatja a közreműködőket. Ugy gondoljuk, hogy a felmerült nehézségekkel való őszinte szembenézés csak javította a kísérlet eredményeit, megedzette a közreműködőket, és megakadályozta a problémák ismétlődését a kísérlet lezárása utáni időszakban. Csak úgy lehet egy kísérletet beváltani minősíteni, ha az az önmagában hordott nehézségekkel együtt volt sikeres. Ennyi gond után jutottunk el a megvalósuláshoz, melynek részleteit az alábbiakban közöljük.

A megvalósuláshoz tehát minden feltétel készen állott. Hat kis településen kezdtünk munkához /Alsóörs, Bakonyszentkirály, Bodony, Mátraszentimre, Medgyesegyháza, Rákóczi-falva/, melyekre különbözőségük mellett azonosságok is jellemzők voltak, ez leginkább a település nagyságában mutatkozott meg a jó objektív és szubjektív feltételek mellett. Félve attól, hogy a teljesen szabadon, tematika nélkül meghirdetett foglalkozásoknak leginkább a hagyományokból táplálkozó ellenzői akadnak, és így a siker nincs biztosítva, jellegében különböző klubok indultak a hat településen. Így Alsóörsön teljesen kötetlen, ún. öngazgatási klubot indítottunk, amelyben a gyermekek részvételét nem külön helyiségben, hanem a szülőkkel együtt képzeltük el.

Bakonyszentkirályon a szó igazi értelmében nem is klub indult, hanem a magunk által megnevezett "családi művelődési modell" megvalósulásának elősegítése. Ez egy-két szóval magyarázatra szorul. Feltételezéseink szerint valamennyi családban adva van egyfajta kulturális tevékenység, sőt művészeti tevékenység, melyeket házasságuk előtti időszakból hoztak magukkal, azonban az otthon kialakításának nagy energiát követelő tevékenysége során ez valahogy rejtve maradt. Ezeknek a szunnyadó művészeti energiáknak feltámasztása volt a feladatunk olyan formában, hogy a helyi népművelő kijárva a családokhoz kialakítja azok saját szerkezetéhez, körülményeihez, tradícióihoz alkalmazkodó "művelődési modellt" a család tagjaival közösen. Az ebben részt vevő családok a népművelő minden negyedik, ötödik látogatása alkalmával közösen összejönnek, hogy az együtt kialakított modell korrekcióját elvégezzék, a tapasztalatokat kicseréljék, a tevékenységet továbbfejlesszék. Ezért ezt a formát "konzultációs jellegű klubnak" neveztük el.

Bodonyban részben kötött programot készítettünk a klub számára, melynek fő témája a gyermeknevelés, a szocialista embertípus kialakítása volt. Ez a foglalkozási típus azt is szolgálta, hogy a család együttes szabadidő-eltöltésének kulturált tartalommal való megtöltésére mintát adjon.

Mátraszentimrén - a mi elnevezésünk szerint "tematikus" klub működött. A tartalmi megkötöttségek /községfejlesztés, egészségügy, közélet/ mellett, mely azt a célt szolgálta, hogy fórum jelleggel biztosítson lehetőséget a bevont családok vélemény-nyilvánítására, a kötöttség a létszáma, az összejövetelek periodicitására, időtartamára, sőt a gyermekfoglalkozások témáira is kiterjedt.

A Medgyesegyházán működő családi klubnak teljesen szabad interakciós jellege volt, melyben házaspárok vettek részt elsősorban, a gyermekekkel csak egyetlen egyszer történt közös foglalkozás. Itt nyílt alkalom olyan témák szabadon történő kibontására, mint a családi légkör, a szexuális élet, a serdülőkori problémák, az extramaritális kapcsolatok.

A Rákóczi falván indított klubfoglalkozások jellege produkciós volt, ami annyit jelent, hogy az együttlévő családok főleg művészeti tevékenységgel készülnek fel bizonyos produkciók bemutatására. A tevékenységek nagyobb részét a gyermekekkel közös rajzolás, bábozás, éneklés, zenélés képezte, másik része felkészítés jellegű volt a két csoport - felnőtt, gyerek - számára külön-külön. Ezekre a foglalkozásokra a klubvezetőn kívül a megfelelő területekről szakember meghívását biztosítottuk.

Tisztáznunk kell, hogy a teljes szabad jelleg egyáltalán nem jelent tervszerűtlenséget, sőt azokat a foglalkozásokat, melyeken kötetlen beszélgetés folyik, a csoportot irányító teamnek a legapróbb részletekig meg kell terveznie. Itt kell szót ejtenünk arról is, hogy az egy-egy helyen működő klub irányítását és szervezését több munkatárs végezte. Fontos szerep jutott a népművelőnek, aki a családokkal részben két foglalkozás között, részben a foglalkozásokat közvetlenül megelőző időszakban törődött, beszélgetett. Ugyancsak lényeges munkát végzett a gyermekfoglalkozások vezetője, aki minden tevékenységét a felnőttfoglalkozás vezetőjével és a népművelővel összhangban tette. Tekintettel arra, hogy a foglalkozások lebonyolítása gyakran feszültségeket okoz azokban is, akik a programokat vezetik és szervezik, szükség volt egy-egy olyan munkatárs beállítására a csoportba, aki a megyét, települést jól ismeri, alkalmas arra, hogy szinte programról programra konzultációt folytasson az irányítókkal, tanácsokat adjon, ha megakadna. Erre a szerepre a megyei művelődési központok érdeklődő munkatársait választottuk ki.

Legfontosabb és meghatározó feladata azonban talán a tervezéstől a lebonyolításon át az eredmények regisztrálásáig a családi klubok felnőttfoglalkozás-vezetőinek volt. Szakképzettségüket tekintve igyekeztünk olyan munkatársakat kiválasztani, akikhez az emberekkel való intenzív foglalkozás, a problémaérzékenység közel áll, és személyiségük alkalmassá teszi őket arra, hogy csoportot vezessenek. Így dolgozott a hat klubban három pszichológus, két pedagógus és egy

népművelő. Nagy gondot fordítottunk a klubvezetők és a team-ban részt vevő valamennyi munkatárs együttes és alapos felkészítésére. Ennek értelmében az elmúlt két évben kétszer öt napos és négyszer három-három napos továbbképző konferencián vettek részt. Ennek tematikája részben alapkérdésekkel foglalkozott - családszociológia, családpszichológia, csoportlélektan, művelődésszociológia -, másrészt gyakorlásszerűen kiscsoport foglalkozásokat tartottunk, melyeket váltott vezetéssel azok a munkatársak bonyolítottak le, akik ténylegesen is a vidéki klubfoglalkozások vezetői. Látszólag feleslegesen hosszú időt töltöttek munkatársaink a felkészüléssel, azonban a foglalkozásokon tapasztalt bonyolult helyzetek, problémák, emberi viszonyok egy idő után mindenki számára világossá tették, hogy az alapos felkészülés egyáltalán nem volt felesleges.

Miután a klubfoglalkozások tervezése nem a szokványos módon történt, erről is szólnunk kell. A tervekben szereplő témákról a tagok - a két kifejezetten tematikus klubot kivéve - nem tudtak. Így ezek az elképzelések a team számára voltak irányadók, és tulajdonképpen belső terveknek minősültek. Ennek megfelelően nagy súlyt fektettünk arra, hogy egy-egy önálló foglalkozás felépítése pontos legyen. Egy összejevett tehát az alábbiak szerint terveztünk meg: szerepelt benne a téma - ez jelentette a fő téma megjelölését, azaz, hogy milyen probléma köré csoportosul a beszélgetés. Súlyt fektettünk arra, hogy ez mindig összefüggésben legyen a családok művelődési szokásaival, kapcsolódjék a megelőző témához, legyen helyi vonatkozása és a téma választását minden esetben meg kellett a tervezőknek indokolniuk. Szerepelt a tervben második összetevőként a téma feldolgozási módja, melyben ilyen jegyek vannak mint: önállóan oldják-e meg vagy külső vendéggel, használnak-e szemléltetést és milyen, az adott kérdést direkt vagy indirekt módon elemzik, összegezőkor lezárják vagy nyitva hagyják, a feldolgozás során a gyermekeknek milyen szerepe van a foglalkozáson és így tovább. A harmadik és az előző kettőnél nem kevésbé lényeges tervezési szempont a megfigyelésre vonatkozott. Ezen belül ki kellett térni az összeállítóknak annak megtervezésére, hogy az adott foglal-

kozáson mi a fő megfigyelési téma, milyen csoportdinamikai vagy családpaszichológiai jelenségre irányul a figyelem és azt, hogyan kívánják regisztrálni, indokolni kellett a megfigyelendő jelenséget, összefüggésben a témával és a feldolgozási móddal. Ezek a tervezési szempontok jól tükrözik, hogy nem tematikáról van szó, és a megtervezett két-két és fél óra belül a résztvevő családok kívánsága, véleménye, érdeklődése vagy esetleg aktuális események felmerülése módosíthatta a foglalkozást. Itt kell megemlítsük, hogy az eredetileg betervezett különböző jellegű klubok eltértek megvalósulásukban az elképzelésektől. Kiderült ugyanis, hogy a különböző helyeken a családok igénye majdnem azonos. Vagyis akármilyen tematikát kívántunk számukra biztosítani, ők mindenütt a saját problémájukról beszéltek, saját társadalmi és családi vonatkozású kérdéseikkel voltak elfoglalva. Ez annyit is jelent, hogy inkább önmagukat akarták adni, egymásra akartak hatni, és nem a klubvezetőtől várták a mindenkor üdvöztető ismeretek feléjük áramlását.

A teljes kísérleti időszak két évre terjedt ki. Ez két szakaszra bomlott, ami egyenként tíz-tíz foglalkozás megtartását jelentette. A tervek is ennek megfelelően alakultak. A kísérlet ilyen bontását a csoport fejlődési törvényszerűségek szerint igyekeztünk megteremteni. Az első szakaszban történt meg tulajdonképpen a családok összeállása tényleges csoporttá, kialakítva saját normarendszerüket, szereprendszerüket, szerkezetüket, és nem utolsósorban külső jegyekkel is igyekeztek megkülönböztetni magukat a lakosság többi csoportjától. A tényleges közművelődési feladat megoldása csak ezek után várt a négy főből álló teamre, amikor is már tényleges kiscsoporttal dolgozhattak. Ebben a szakaszban már kevesebb volt a bizonytalanság mind a tervezést, mind a végrehajtást, mind a regisztrálást illetően. Maradt viszont a jövőre a hatás vizsgálata - családra, környezetre és művelődési intézményre egyaránt, - s ez sem jelent kevesebb problémát a megelőzőnél.

A kísérlet lebonyolítási szakaszának lezárására, azaz a kétszer tíz foglalkozás maradéktalan befejezésére, idén május-junius hónapban került sor. Így nem tudunk statisztikai adatokkal szolgálni arra vonatkozóan, hogy a foglalkozásokon hányan vettek részt, mekkora volt a fluktuáció, egy-egy alkalommal milyen volt az átlagos megjelenési szám, hányszor vettek részt a házaspárok együtt és külön-külön, hányszor egészült ki a csoport egyéb hozzátartozókkal, mikor hívtak vendéget és mikor voltak egymás között stb. Ezek az adatok ugyan nem lényegtelenek, de úgy gondoljuk, hogy nem is nélkülözhetetlenek. Ez az a forma, melyben tulleptünk a hagyományos népművelési kereteken abban a vonatkozásban is, hogy a sikert a résztvevők számával mérjük. Eleve nem létezik tényleges csoport-kialakulás 20 fő felett, így nem kértük számon a kísérlet résztvevőitől, hogy a megjelent családok létszámát szaporítsák. Minőségi munkára törekedtünk elsősorban, és információinkat a klubok sikeres vagy sikertelen működéséről is e vonatkozásban gyűjtöttük össze. Valamennyi foglalkozásról részletes, jegyzőkönyvszerű dokumentációt készítettek a klubvezetők, mely egyuttal a lezajlott program értékelését is adta. A foglalkozások nagy részéről magnófelvételek állnak rendelkezésünkre, melyeket a továbbképzések alkalmával közösen elemeztünk is, elsősorban a klub irányítójának vezetési stílusa szempontjából. Egy helyütt filmfelvételek is készültek több foglalkozásról, amely bővebb információkat adott a résztvevők magatartásáról, és magnószalaggal kiegészítve teljes képet kaptunk a lebonyolított programról. Ennek elemzése szintén megtörtént. Máshelyütt fotók készültek, elemeztünk minden egyéb dokumentumot is, így meghívókat, naplókat, vendégkönyvet stb. Személyes látogatásokkal igyekeztünk még realisabb képet nyerni a kísérlet folyamatáról, ami azt jelentette, hogy valamennyi helyen legalább két alkalommal személyesen a kísérlet vezetője és legalább egy-egy alkalommal a konzultánsként közreműködő kollegák tettek látogatást. A megyei irányító munkatársak szinte valamennyi foglalkozáson személyesen részt vettek. Az ily módon összegyűjtött tapasztalatok, valamint a kísérletbe bevont családokkal történő beszélgetések egyértelműen

azt az elgondolást igazolják, hogy a közművelődés hatókörébe nehezen bevonható közép-korosztály, azaz a családos felnőtt lakosság aktivizálásának ez kedvező módja. A családok együttes részvétele a művelődési intézmények munkájában - úgy látszik - eredményekkel jár. Ennek legfőbb indítéka, ha az egyes emberek érdeklődésére nem külön-külön appellálunk, hanem azt a természetes közeget együttesen vesszük célba, amelyet családnak hívunk.

A kísérleti időszak végeztével a foglalkozások a legtöbb helyen természetesen folytatódnak. A szerzett tapasztalatokról kötetet jelentetünk meg, aminek áttanulmányozása az új forma beindításának elengedhetetlen feltétele. Amíg azonban ez a kiadvány napvilágot lát, tudunk néhány jótanáccsal szolgálni azoknak a türelmetlen kísérletezőknek, akik családi klubot kívánnak szervezni. Az intenciók között első, hogy vegyék figyelembe: minél több a szabadság, a foglalkozások kötetlensége, annál nagyobb a részt vevő családok elégedettségi foka. Így kapják a legtöbbet - még új tudásban, ismeretekben is -, mivel feldolgozva, mintegy sajátjukként átélve jutnak az információk birtokába. Ez a művelődési folyamat szempontjából sem közömbös, nem beszélve a következő generációra való hatásairól.

Másik adható jó tanács, hogy az intézmények kössék össze tartalmában a családi klubot a művelődési ház egyéb szolgáltatásaival, eseményeivel. Ezt persze nem mereven kell elképzelni, hanem rugalmasan, a kötetlen foglalkozásokba mintegy "becsempészve" a hivatkozásokat könyvekre - amik a könyvtárban azonnal beszerezhetők; a művészeti rendezvényekre -, amelyeknek jegyei, meghívói helyben kiosztásra kerülhetnek; az aktív, amatőr tevékenységekre - melyeknek vezetői, műhelymunkái bemutatathatók stb. **Tapasztalataink** szerint a közös családi programokon résztvevők jobban aktivizálhatók a lakosság egyéb rétegeinél a közművelődés más területein, amit feltétlenül ki kell használnunk.

A kísérletek szervezési kérdéseiről a közreműködő népművelők külön gyűjtik a tapasztalatokat, amit szintén módszertani anyagként kívánunk terjeszteni.

A családokkal való ismerttetett foglalkozás sem az eddigiekben /erről már szóltunk/, sem a jövőben nem problémamentes. A folytatásra nézve egy-két várható nehézséget már most érdemes megemlíteni!

Két fő területen jelentkezhetnek ezek: a szervezés és a foglalkozások levezetése körül.

Szervezésben gondot okozhat a bevonandó családok körütekintő kiválasztása. Figyelembe kell ennél venni, hogy csak mentálisan egészséges családok, lehetőleg fizikai foglalkozásúak és korban aktívak jöhetnek számításba. Nem szabad ugyanakkor ezeknek a szelekciós szempontoknak nyilvánvalóvá válniuk a településen, mert ez nem teremt egészséges légkört. A beindítás természetesen némi agitációt is igényel, mert a társas együttlét iránti vágy létező motiváció ugyan, de nem mindig fogalmazódik meg igény formájában, és főleg nem tör fel aktívan, elementáris erővel és legkevesbé nem a művelődési intézmény irányába. Problémát jelent a közművelődés mai helyzete, kötöttségei. Kötöttségek élnek az adminisztratív szférában /szakköri tagok minimális létszáma, vezetők díjazása stb./, kötöttek az objektív feltételek /barátságtalan, rosszul berendezett, fűtetlen helyiségek stb./, és kötött a legtöbb népművelő szemlélete is ma még /csak tematikus programokban gondolkodnak, az ismeretátadást tekintik fő feladatnak stb./. A felsorolt korlátok áttörése nem kis gondot jelent, így aki hozzákezd az új forma bevezetéséhez - a kísérlet során is így volt ez -, általában ellenállással találkozik, nagy energiákat emészt fel a falak ledöntése. A lebonyolítás körül már csökkennek a problémák. A vezető kiválasztása mindennél fontosabb. Tekintettel arra, hogy a valódi családi kluboknál szabadinterakciós kiscsoportos foglalkozásokról van szó, ez igen komoly hozzáértést, felkészülést tesz szükségessé. Természetesen az időigényessége is nagy ennek a munkának, hiszen

a rendszeresség /ami a hetenkénti összejöveletektől a havi egy alkalomig terjedhet/ alapkövetelmény. Az eddig szokványos szakköri és klubfoglalkozások eleve tematikusak voltak, így vezetőiknek elsősorban a szakmában kellett jeleskedni, és ezt csak kiegészítette az emberekkel való bánásmód. /Más kérdés, hogy a fenti álláspont is vitatható, de jelenleg ez a gyakorlat./ A családi csoportok esetében a szakismereteknek, amelyekkel a vezető rendelkezik a csoportlélektani kérdésekre kell súlyozódnia, ezt kell kövesse a megfelelő népművelői szemlélet és attitűd. A programokban időnként nélkülözhetetlen tematikát - pl. öltözködés, táplálkozás, környezetvédelem, esetleg művészeti jellegű kérdések - esetenként szakember meghívásával kell lebonyolítani. Ezen alkalmakkor is a csoportvezető a fő szerep, és őt a meghívott csak segíti. Sok-sok példát tudnánk felsorolni az eddigi klubvezetői eredmények és tévedések illusztrálására, de mivel a csoporttal történő események mindig megismételhetetlenek és egyediek, kevés **tamulással** szolgálnának mások számára.

Problémát jelent a jövőre nézve az időtartam. Erre a kísérlet sem adott választ, mivel a kétszer tíz foglalkozásból álló és két éves időtartamban megszabott sorozat határai mesterségesek. Nem tudjuk, hogy egy ilyen kollektíva mint a családi klub résztvevői, mennyi ideig életképesek, mik az elkerülhetetlen "kimerültség" jelei, és milyen eszközökkel kell a kifáradástól megóvni, esetleg az egész formát megújítani. Megannyi kérdés, amit a jövőbeni gyakorlat fog csak tisztázni. Elméleti megközelítéssel jóslásokba bocsátkozhatnánk, mivel azonban a **golog** új, ez sem vezetne sok eredményre. Pillanatnyilag csak annyit tudunk - ezt is a csoportdinamika törvényszerűségeiből -, hogy általában tíz-tizenöt "ülés" az az időtartam, melyet válság nélkül vészel át a csoport. Ennek megfelelően szabtuk meg mi is a fent említett mesterséges határokat, de nem vagyunk róla a praktikumban meggyőződve, hogy a leírt törvényszerűség ide is alkalmas-e.

Végül kifejezetten közművelődési probléma az, hogy a családi klub - sem jelen állapotában, sem perspektívikusan - nem

tömegesíthető. Így mindig megmarad "szűk" kereteiben, korlátozott terjesztési lehetőségeivel. Az igazság az, hogy mi - a kísérletben részt vevő valamennyi munkatárs - ezt nem is érezzük valódi problémának, mert a tömegméretek, a számszerűség helyébe ebben az esetben a minőség lép /a megfelelő forma a megfelelő résztvevők számára a megfelelő tartalommal/, amely inkább nyereség, mint veszteség.

A meditációk sora nem ért véget, meg sem szakadt. Ujabb és újabb megoldások után kutatunk a mindig frissen felbukkanó problémák lehetséges szanalására. Így a meditáció tartalma alakul csak át. Valljuk, hogy a család kulturaközvetítő szerepe igen fontos területe a közművelődésnek. A családi klub csak egyik forma a sok lehetőség közül, melyet érdemes volna legalább kísérleti szinten kipróbálni.

Felhasznált magyar nyelvű irodalom

1. Bágyoni Attila: Szex, szerelem, család, Medicina, Bp. 1976.
2. Buda B. - Hajnal A.: A család természetéről. /Egy rendszerelméleti modell körvonalai./ Tömegkommunikációs Kutató Központ. Módszertan IV. évf. 1973.
3. Buda B. - Havas O-né: A felnőttkor küszöbén. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
4. Család és házasság a mai magyar társadalomban. Tanulmánykötet. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1971.
5. Cseh-Szombathy L.: A családszociológia fő problémái és vizsgálati módszerei. A szociológia ágazatai. Tanulmánykötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1975.
6. Hunyady Gy. /szerk./: Szociálpszichológia. Tanulmánykötet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.
7. Losonczy Ágnes: Az életmódról. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1973.
8. Pataki F. - Solymosi Zs. /szerk./: Szociálpszichológiai szöveggyűjteményből: Hans Anger: A kiscsoportkutatás ma. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
9. Szociálpszichológia. Tanulmánykötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
10. Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
11. H.Sas Judit: Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban /Békés megyei vizsgálat alapján/ MTA soksz. kiadv.
12. Vitányi Iván: A szocialista művelődés elméletéhez. Kultura és közösség. 1974. 1. sz.
13. Vitányi Iván: Kultura, művelődés, közművelődés. Magyar Filozófiai Szemle. 1975. 5-6. sz.

Fentiekén kívül a Népművelési Intézet kutatási jelentései /Havas Gábor, László Bencsik Sándor és Sipos Zsuzsa tanulmányai/, valamint a Hatvan Művelődési Otthon /A művelődési otthon-jellegű intézmények reprezentatív felmérése/ Népművelési Intézet, 1971. kerültek felhasználásra.